

A kommunista autonómia

Van-e különbség az autonómia és a szabadság között? Van is, meg nincs is. Objektíve van, szubjektíve nincs. Kinek mekkora a szabadságfoka, külső tényezőktől függ, amelyekre persze hat a személy maga, mindaz, amit tesz vagy nem tesz szabadságfoka emeléséért. De lehet valaki sokkal szabadabb is, mint amennyire autonóm. Ha a szabadságfoka sokkal nagyobb teret engedne az autonómiájának, mint amennyit ebből kihasznál. Hasonulhat, alkalmazkodhat sok mindenhez, alávetetheti magát sok mindennek, függővé teheti magát sok mindentől akkor is, ha szabadságában állna nem tenni ezt.

De szubjektíve a szabadságának az a tere, amelyet nem használ ki, amelyre nem terjeszti ki az autonómiáját, nem szabadság a számára. A szabadsága csak addig terjed, ameddig az autonómiája.

Például a szerzetességből való kilépés a szerzetesek igen jelentős része számára nem volt szabadon választható lehetőség azokban az évszázadokban, amikor ennek az intézménynek lényeges szerepe volt a társadalom szervezésében, a gazdasági életben, és a szerzetesi élet választása sokak számára nem választás, hanem kényszer volt. Ők annyira voltak csak szabadok, autonómok, amennyire a szerzetesség kötelékében lehettek. Elég kevésbé.

A mai szekularizált világban nagyon kevés szerzetes van olyan helyzetben, hogy ne léphetne ki alacsony társadalmi költséggel a rendjéből,

amikor akar. A mai szerzetes levetheti magáról a szerzetesi kötelekeket, szabadságában áll sokkal autonómabbnak lenni, sokkal autonómabb módon gyakorolni a hitét vagy egyáltalán alakítani és deklarálni a világnézetét, mint ahogy azt szerzetesként teheti. Ha belső okokból lehetetlen számára a kilépés, akkor szubjektíve csak annyira szabad, amennyire autonóm lehet a rendjében. Objektíve azonban sokkal szabadabb. Olyan szabad, mint bárki a rendjén kívül.

Mindenki annyira szabad, amennyire a külvilág engedi, de csak annyira autonóm, amennyit ebből a szabadságból igényel. Az autonómiaigény és a szabadságigény egybeesik.

De ez csak az adott pillanatra igaz. A jövőre nézve nem igaz. Ha nagyobb szabadságot, több autonómiát szeretnék élvezni családommal, bármilyen kisebb és nagyobb csoportommal (felekezettel, etnikumommal, nemzetemmel, állampolgári közösségemmel, társadalmi réteggel stb.) együtt, mint amennyi ma lehetséges, akkor ezért magamra vehetek kötöttségeket, szűkíthetem a meglévő szabadságomat, autonómiámat is a több szabadságért, autonómiáért való küzdelmemben. Például beléphetek felkelő vagy honvédő, felszabadító, illetve ilyeneknek tűnő seregekbe, különböző szervezetekbe, pártokba, és vállalhatom az ezzel járó szabadságkorlátozásokat.

Leszállíthatom szabadságom fo-

kát annak érdekében, hogy az majd magasabb legyen. Lemondhatok autonómiám egy részéről azért, hogy majd autonómabb lehessenek. Például feladhatom magam a rendőrségen, bevonulhatok a börtönbe, hogy a büntetésem letöltése után szabadabb lehessenek, mint most, amikor a bujdosás, a menekülés rabságában és félelmében élek.

Így érthetjük meg, miért lett olyan sok szabadságra, autonómiára vágyó ember az autonómiája minimumát sem biztosító kommunista állampárt csahosa és rabszolgája.

Az autonómia értékét a legmagasabbra helyező, társadalomképe középpontjába állító egykori vakhitű kommunista nemrég véget ért hosszú élete végén kiadott egy könyvet, „melyben megpróbálok szembenézni a kommunista múlttal”. (Bíró András: *Kommunista voltam. A vakhitől az autonómiáig*, Kocsis Kiadó, 2024, 167. o.)

A szerző nem írta bele a könyvébe azt az összefüggést a kommunizmus és a szabadságigény, az autonómiaigény között, amely a fentiekből következik, de az azért kiolvasható belőle. Ennek az összefüggésnek magyarázó ereje van azoknak a kommunizmusnak, exkommunistáknak, kvázikommunistáknak a sorsában is, akiknek az életét kutattam. Nemcsak a mártír Gimes Miklóséban, de – ha különösen is hangzik – Dobi Istvánéban és Aczél Györgyéban is.

Nem mindegy, hogy ki mikor lépett be a szigorú kommunista szerzetesrendbe. Milyen jelenhez képest kereste a kommunizmusnál a szabadabb jövőt. A háborúba ájult Monarchia, a Horthy-korszak, a vész-korszak jelenéhez képest, vagy akkor,

amikor már beleesett a látókörébe a nyugati világ, amelynek a szabadságfokát a kommunista kötelékben a szovjet blokk szabadságfoka alá kellett értékelni.

Bíró András magyar apjával, szerb anyjával Bulgáriában élte le a gyerekkorát mindenféle nációhoz tartozó gyerekek színes társaságban. Szükséget nem látott. Lelkesedett a soknemzetiségű fiúcsapatával Hriszto Botevért, a bolgár szabadságért meghalt hősről. A szófiai magyar iskolában pedig: a „tanító bácsi mindent elkövetett, hogy... önsajnáló, irredenta, mély magyarsággal rendelkező jövőbeli felnőtteket is faragjon belőlünk. Mindezt esetemben teljes sikerrel.”

Tizenhat éves koráig élt ebben a mélymagyar szenvedélyben, miközben tudta, hogy imádott szabadsághőse bolgár, imádott édesanyja szerb, és nem tudta, hogy az apja zsidó.

1942-ben a Bíró család visszatért Magyarországra. Az apa úgy gondolta, árja párjaként itt nagyobb biztonságban lesznek, mint Bulgáriában lennének. Belecsöppentek az üldözöttségbe. Az apának a fia szemébe kellett néznie azzal az információval, hogy bizonyos törvények érintik őket. A zsidó szó ekkor sem hangzott el, de hát nem is kellett azt már direkt kimondani.

1944-ben a fiú találkozik az ellenállással. „Nemsokára együtt terjesztettük a Magyar Kommunista Párt röpcéduláit, bár pontosan nem tudtam – a sztereotípiákon túl –, mi fán terem ez a párt, de gondoltam, ha náciellenes, az csak jó lehet.”

Kornai János *A gondolat erejével* című önéletrajzában írja: „Függet-

lenül attól, hogy milyen jövendő társadalmi-gazdasági rendszert ígért a kommunista párt, és függetlenül attól, hogy milyen volt az a rendszer, amely a Szovjetunióban már létrejött, már az is elegendő oknak tűnt a kommunista párt támogatására, hogy annak politikai jelenléte, kormányzati szerepe, hatalma jelenti a legbiztosabb garanciát a faszizmus újjáéledése ellen.” Tizenhét éves volt akkor.

Gimes Miklóst a magánlakásukon megbúvó ellenzéki, ellenkulturális „kávéházban” természetes módon jelen lévő kommunisták sodorják magukkal a mozgalomba 1942–43-ban. A 17 éves, filozófiailag teljesen képzetlen Aczél György a zsidó cserkészmozgalomból sodródott át a kommunistákhoz. „Az én nagy élményem mindkét mozgalomban ez a közösségi élmény volt. Hogy elmegyünk egy kirándulásra, ahová én tízfilléres kolbászt viszek, mások gyulai kolbászt visznek vagy téliszalámit. Senki nem tudja, hogy ki mit hozott. Mindkét mozgalomban döbbenet néztem azt az árvaházi élményeimmel ellentétes dolgot, hogy minél előbb választott valaki, annál kisebbet választott.” Miközben az árvaházban „ököllel verik egymást adott esetben, hogy... a nagyobbakat tudják választani. [...] Én nem ismerem senkit, akit az elmélet vitt volna [a mozgalomba], hanem mindennek előtt... a közösségi élmény.”

Kommunistává válni az esetek többségében és kivált a vészkorszak alatt és közvetlenül a háború után zsidóként nem egy világnézet, egy filozófiai rendszer, egy jövőkép követését jelentette, hanem pragmatikus csatlakozást ellenségeink ellenségeihez. Védőerőválasztást. Védő tár-

sasági közeg választását. Otthonos zárványt, ellenközeget az ellenségei társadalmi közegben.

Bíró, Kornai és társaik nem filozófiai meggyőződésük alakulását követve lettek aktív kommunisták, mint egy emberöltővel korábban, a magyarországi intézményes zsidóüldözés kezdete előtt Lukács György, Révai József vagy a szociáldemokrata pártban marxista alapképzést szerző kommunisták.

A kommunizmus gondolata, távlat a másodlagos és utólagos dolog volt Bíróék számára.

A kommunistaság cselekvési formát és lehetőséget jelentett. A háború, a vészkorszak alatt az önmagunk és üldözött, halálra szánt sorstársainkért való cselekvés kapcsolódott hozzá. Az az öntudat, hogy mi nem a tehetetlenekhez, az engedelmes nyájhoz, az önös ügyeskedőkhöz tartozunk, hanem azokhoz, akik a legnehezebb helyzetben is maguk igekeznek alakítani a sorsukat. Ellenkeznek a nekik szánt sorssal. Az autonómia, a szabadság igényével. Így kapcsolódott össze a kommunistaság az autonómiával.

A háború után a kommunistaság a cselekvés legszélesebb lehetőségét jelentette. A szabadság magasabb fokát. Radikális kiszakadást a múlt, a hagyományok, a szokások kötelékeiből.

És mire a kommunista pártállam 1949-re kiépült, és a kommunista kádereknek, aktivistáknak a kegyetlen, bornírt diktatúra fenntartásában kellett súlyos bűnökkel közreműködniük, már mögöttük volt négy-hét vagy tizenvalahány év kommunistasága. Már benne volt az erkölcsi befektetésük. Már benne volt sok munkájuk. Már kivettek

belőle sokféle előnyt. Már igen sok mindent kellett volna addigi életük-ből hiábavalónak, kártékonynak, bűnösnek nyilvánítani, ha kilépnek a kommunistaságból. Fel kellett volna adniuk a győztesekhez tartozás élményét. A vesztesek között eltöltött előélet után. És annyi minden-nel kellett volna önmagukat, társaikat, barátaitkat vádolni. És annyi mindenben kellett volna igazat adniuk azoknak, akiket ellenségüknek tartottak, akiket üldöztek, akiket kikergettek az országból, akiknek a bebörtönzéséhez tapsoltak, akiknek a kifosztásában közreműködtek.

Mire a Rajk-pert el kellett hinni, már túl voltak azon, hogy tagadják a szovjet katonák brutális bűneit, amelyeknek tanúi vagy akár elszenvedői voltak.

A szovjet katonák „mindennapos zabrálása és a nők durva megerőszo-kolása undort keltett”, írja Bíró, de „lassan a katonák durvaságáról sem akartam tudni, a reakció terjesztette a gyűlöletet ellenük, mondtam ma-gamnak”.

Kornai is elvégezte magában „a kognitív disszonancia redukcióját”. „Hosszú évekig »tudatom alá nyomtam« a szörnyű élményeket, mert ha a tudatom felszínére kerülnek, ki-kezdtek volna a bizalmamat a Szov-jetunió iránt.”

1949-re volt már gyakorlata a kommunistának a „tudat alá nyomás-ban”. A zsidó származású kommunista ráadásul a kommunista-sággal együtt elvesztette volna azt a közeget is, amelyben nem kellett zsidónak lennie, amelyben nem zsi-dóként kezelték őt. Ez részben illúzió volt, de részben valóság.

Bíró András leírja, milyen megkönnyebbülés volt neki, a Bulgá-

riában felnőtt, többnyelvű, több-nemzetiségű közeghez szokott szerb-magyar-zsidónak, hogy kiszabadult bonyolult „identitás-gombolyagából”, és egyszerűen csak kommunista ember lehetett. Amíg ki nem derült, hogy mégsem lehet egyszerűen csak kommunista ember, mivel burzsujpalánta, akit nem engednek vissza a tagjelölt státusz-ból, ahová leminősítették, mert származására való tekintettel nem lehet benne igazán megbízni.

Még az is terhelte volna a lelki-ismeretet, ami csak gondolat volt. Az ifjú Bíró titkos álma, hogy az ÁVO-hoz kerüljön, az osztályharc legkeményebb frontjára, ha már az ellenállásból 1944-ben csak a fegy-vertelen jutott neki, csak hamis papírokkal harcolt, fegyverrel nem, ezért „hőstett-hiányban” szenvedett.

Bíró András 1947-ben kijutott Párizsba. Elvállalta, hogy ott majd kiadja magát horthysta hazafinak, beépül az emigránsok közé, és jelent róluk. Aztán ezt elfecsegte a barát-jának, az egészet dilettáns módon csinálta, nem volt benne semmi ha-szon. Ez önmagában háromszoros szégyellnivaló, amiből jut a kom-munistaság idejére egy rész, és jut a kommunistaság utánra egy másik rész.

Bíró kiemeli a kommunista hit-védelemnek egyik valóban fontos elemét: a konteót. „A konspirációs elméletek nagyon mélyen hatnak a hívőre. Nemcsak egyfajta racionális rendszerré változtatják a különben érthetetlen események összefüggé-seit, hanem beavatnak, hatalmat és biztonságot kölcsönöznek, igazolnak egy látszólagos logikát, és megren-díthetetlené teszik a meggyőző-dést.”

A világ nem átlátható. Az emberiség összesített tudása is véges, az egyes ember tudása pedig ahhoz képest is nagyon szerény, ami egyébként tudható. A világ tele van megmagyarázhatatlan dolgokkal. Már maga az, hogy miként jöhettek létre, miként működhetnek ilyen végtelenül bonyolult rendszerek. Az élővilág, az ember, az univerzum.

Ha azt akarjuk, hogy legyen nézetünk erről az egészről, vagyis legyen világnézetünk, akkor valamit, ami elképzelhetetlen, mégis el kell képzelnünk. Valamit, ami hihetetlen, el kell hinnünk. Ez a dolog az Istennel, az istenekkel, a szellemekkel kezdődött. Vagyis az emberi történelemmel. Ami józan ésszel hihetetlen, azt csak a hittel lehet hinni. Úgy, ahogy Tertullianus mondja: Hiszem, mert lehetetlen, mert abszurd.

A világi konteók is így működnek. Sőt! Isten létezéséről személyes tapasztalataink nincsenek. Arról azonban vannak, hogy mindenféle földi hatalmak mindenféle módon konspirálnak, mindenféle dolgot titkolnak. Hiszen az enyéim is ezt teszik. Hát akkor az elleneink hogyan tennék. Az istenhívő és a világi hívő, köztük a kommunista hívő esetében ez ugyanúgy működik. Rajk bűnössége abszurd. Hiszem, mert abszurd.

Ahhoz, hogy a kommunista hitek bomlásának a folyamata igazán meginduljon, láthatóvá válják a kommunista véleményformálók körében is, az kellett, hogy maga a párt leplezze le önmagát. Az egyes kommunista magában ehhez kevés volt.

Sztálin halála után érvénytelennek nyilvánítottak szilárd hittételeket, tehát a hívő kommunistáknak nem is állt módjukban hitük töretlen

megőrzése, mivel a párt maga törtéte meg a hit egyes pilléreit. Rákosi Mátyás tévedhetetlenségének tétele megdőlt, a párt gazdaságpolitikája önkritika tárgya lett, Nagy Imre és Rákosi „kohabitációja” megbontotta a párt kommunikációjának a homogenitását. Megindultak a rehabilitációk, kiderült, hogy Tito nem fasiszta és nem a nyugati hatalmak láncos kutyája stb. Az elítéltek, a kivégzettek nem bűnösök.

A választ tehát arra a kérdésre, hogy miként lettek a vakhitű kommunistákból kételkedő kommunisták, nem a kommunistákban, hanem a pártban kell keresni.

1953 után szétágaznak az utak. Attól kezdve a kommunistából bármi lehet. Pragmatikus status quo őrző kommunista, reformkommunista, antikommunista, harmadikutas, paszszív kertescskeművelő. Forradalmár, ellenforradalmár, gyilkos és mártír. (Ellenforradalmár alatt itt persze az '56-os forradalom ellenségeit értem.)

A párttagok túlnyomó többsége, akik az 1945 utáni években kezdték a kommunistaságot, eleve nem azokkal a motivációkkal érkeztek, mint azok, akikről itt Bíró András kapcsán beszélünk.

Az 1953 után szétágazó utak mutatják meg, hogy ki mekkora szabadságigénnyel, autonómiaigénnyel lett kommunista. Bíró András hatalmassal. A nyolcvan éves korában írt „ifjúkori” önéletrajzából és a halála előtt megjelent másodikból, amelyhez ez az írás kapcsolódik, mindenké megismerheti az ő sok országban, sok házassággal, sok nyelven, sokféle funkcióban, állandó aktivitási kényszerben leélt fordulatossá életét. Itt most nem vesszük végig annak

állomásait, csak azzal foglalkozunk, hogy mibe lépett ő ki a kommunistaságból. Amivé lett a kommunistaság kötelékéből kiszabadulva, az emigrációban majd hazatérve, az mutatja, miként, mi helyett lett ő kommunista.

Önképe szerint úgy volt ő kommunista káder, hogy nem volt politikus. „...politikus tulajdonképpen soha nem voltam, nem annak születtem. Persze a *res publica*, közös ügyünk mindig is szenvedélyesen érdekelt, a megszüntetni az igazságtalanságot, a »megforgatni a világot« igen, de aktivista, nem pedig politikus módjára, mert nem a hatalom, hanem az emberek a fontosak.»

A politikus tehát Bíró szemében az lenne, akit az emberek java helyett a hatalom, vagyis a saját java érdekel. A kommunista politikával együtt elszakította magát – magától a politikától. Azonosította a politikát a hatalomtechnikával, lényegében kizárta a közhasznú, emberközpontú politika lehetőségét.

Bíró még az emigrációja előtt foltette magában, hogy ő soha nem lép be még egy teniszklubba sem, nem-hogy pártba. „Ha kísértett volna a valahová tartozás vágya, akkor sem láttam magam körül olyan politikai pártot, irányzatot, amelyhez csatlakozhatnék.»

Elválasztotta a politika szféráját a politikumtól. A politikumhoz tartoznak „közös ügyeink”, melyek

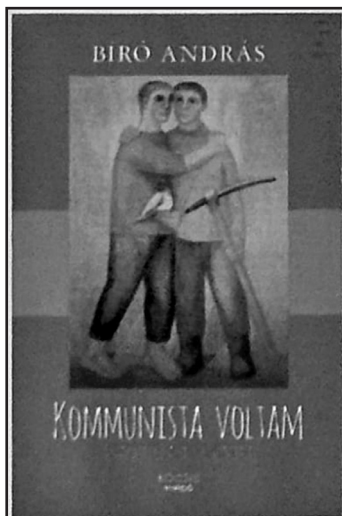
kezelésében a „konszenzusos döntéshozatal” a követelmény. A közjó letéteményese az autonóm citoyen és az általa alkotott szervezetek. Ezeknek kell korlátozniuk a politikai szférát, hogy ne érvényesüljön a politika eleve rossz természete.

Bíró a „radikális, részvételi demokrácia” hívévé vált. Castoriadis, Oscar Lewis, Frantz Fanon teóriái, Paolo Freire felszabadítási teológiája lettek vezérlő csillagai. „Arra a következtetésre jutottam, hogy a politikum, az autonómia és a demokrácia háromszöge felel meg leginkább aktivista természetemnek. A politika szférájában a pártideológiák és praktikák a hatalom megszerzését célozzák és pártfegyelmet követelnek. A politikum ezzel

szemben az állampolgárok pártoktól független közpolitikai tevékenységének a tere, amihez autonómiára van szükség. A politikum a közjót szolgálja, amiben a civil társadalomnak kiemelkedően fontos szerepe van a részvételi demokrácia alkalmazásával kialakuló autonóm egyének és csoportok közössége révén.»

„A társadalom három alapjának, a politikának, a gazdaságnak és a civil szférának az egyensúlya mintha felborult volna. Demokráciában a civil társadalom feladata a másik két hatalmi szektor elhatalmasodását korlátozni...»

Bíró nagyon határozottan képviselte az emberi jogi, az ökológiai

Bíró András: Kommunista voltam. Kocsis Kiadó, 2024. 3382 forint.

értékeket, a cigányok társadalmi integrációjának az ügyét, de korántsem annyira hatékonyan, mint amennyire határozottan.

Azzal a felfogásával, hogy az ő feladata csupán kiprovokálni autonóm, önmaguk dolgaiban határozó szervezetek kialakulását, céljaik meghatározását, belső demokráciájuk működtetését, nem ért el sikereket. Csupán egy mexikói szövetkezet megalakulására tud hivatkozni, Magyarországi kudarcait pedig a történelmileg kialakult magyarországi autonómiadeficitnek tulajdonítja.

A magyarországi romák társadalmi integrációja sem haladhatott előre azon az úton, amely az ő elképzeléseinek megfelelt. „Az is téves elképzelés volt, hogy önmagában a projekt tudatváltozást eredményezhet. Abban reménykedtem, hogy ha egy szervezet létrehozásához minimum tíz ember szükséges, akkor közöttük elindulhat egy demokratizáló folyamat. Pillanatok alatt kiderült, hogy a vezető figura rokonsági alapon hozta létre a szervezetet... a remélt cél, hogy a tudatra hatva kialakul egy alulról jövő roma elit, amely hatásosan képviseli majd a közösség

érdekeit, szintén téves elképzelésnek bizonyult.” Az általa alapított Autonómia Alapítvány csak néhány évig működött a vezetése alatt. Aztán eltávolodott az alapító elképzeléseitől.

A politikáról alkotott elképzelésének megfelelően Bíró eleve hibásnak, reménytelennek ítélte minden roma vagy romákkal kapcsolatos törekvést, amely politikai, állami szervezetekben jelent meg.

Egy tavalyi interjújában lényegében élete kudarcát rögzítette: „97 évesen bevallom, gondolkodásom és cselekvésem paraméterei mintha használhatatlannokká váltak volna, mivel az emberi faj fennmaradásának kilátásai mindinkább elhalványodni látszanak. [...] Az autonómia éltető ereje, amelyet életem során hirdettem, még a nyugati, tradicionális demokráciákban is porladozik.”

A tanulság az, hogy aki rossz választásai, rossz tapasztalatai nyomán kitagadja a politikát a közjó szolgálatának eszköztárából, az a reménytelenségbe kormányozza magát. A jó politika lehetőségébe vetett remény híján csak a reménytelenség marad.